

СИМВОЛІКА ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТВОРАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ХІХ СТОЛІТТЯ: АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Ліліана МАКОВІЙЧУК

кандидат філологічних наук,

*асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

вул. М. Коцюбинського, 2, м. Чернівці

ORCID: 0000-0002-1357-4842

l.makoviychuk@chnu.edu.ua

У статті досліджується символіка гендерних ролей у німецькомовних творах Західної України ХІХ століття, що відкриває перед нами багатий культурний контекст, який відображає соціальні норми й уявлення про чоловіків і жінок того часу. За допомогою символів і метафор автори передають традиційні гендерні стереотипи, що були поширені в суспільстві того часу. На основі аналізу вибраних цитат із творів Йозефа Рота, Леопольда фон Захер-Мазоха, Іди фон Ган-Ган, Карла Еміля Францоza, Стефана Цвайга, Германа Гессе, Томаса Манна, Артура Шніцлера й Альфреда Дебліна у статті показано, як саме ці символи використовувалися для підкріплення або критики традиційних гендерних ролей.

Аналіз вибраних цитат виявляє, що жіночі персонажі часто зображувалися через символи ніжності, краси та внутрішньої сили. Наприклад, цитати із творів Йозефа Рота та Томаса Манна підкреслюють уявлення про жінок як носіїв тепла, м'якості та чарівності. Водночас цитати із творів Стефана Цвайга й Альфреда Дебліна демонструють, що жінки сприймалися не лише як ніжні створіння, але і як сильні особистості, здатні на внутрішню міць і самовираження. Ці символи свідчать про складність і багатогранність жіночих образів у літературі того часу.

Чоловічі персонажі, навпаки, асоціювалися із владою, стійкістю та внутрішньою гармонією. Цитати із творів Леопольда фон Захер-Мазоха та Германа Гессе відображають традиційні уявлення про маскуліність як непорушну силу та лідерство. Образи серця як каменю у хвилях або чоловічої влади, що ґрунтується на внутрішній упевненості, підкреслюють ідею про те, що чоловіки мають бути захисниками й опорами в суспільстві. Ці символи також вказують на важливість внутрішніх якостей, які роблять чоловіків справжніми лідерами.

Водночас деякі твори містять елементи критики поширених гендерних стереотипів і намагання переосмислити роль жінок у суспільстві. Наприклад, цитата з роману Іди фон Ган-Ган підкреслює прагнення жінок до свободи та самовираження, що свідчить про наявність альтернативних уявлень про гендерні ролі та прагнення до змін. Це підкреслює важливість літератури як засобу для розуміння

та критики соціальних і культурних процесів, що впливали на формування гендерних ролей у суспільстві того часу.

У статті також дано рекомендації для подальших досліджень і освітніх програм, спрямованих на розуміння гендерних стереотипів, їхнього впливу на сучасне суспільство. Використання міждисциплінарних підходів, що включають історичний, соціологічний і культурний аналіз, дозволить глибше зрозуміти корені стереотипів, їхній вплив на сучасне суспільство. Це дослідження є важливим кроком до більш глибокого розуміння ролі літератури у формуванні та підкріпленні гендерних уявлень, а також вказує на необхідність критичного аналізу сучасної літератури для виявлення нових тенденцій у зображенні гендерних ролей.

Ключові слова: *гендерні ролі, Західна Україна 19 століття, німецькомовна література, символіка, стереотипи.*

SYMBOLISM OF GENDER ROLES IN GERMAN-LANGUAGE WORKS OF WESTERN UKRAINE IN THE 19TH CENTURY: ANALYSIS AND INTERPRETATION

Liliana MAKOVICHUK

Candidate of Philological Sciences,

Assistant Professor at the Department of Foreign Languages for Natural Sciences

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

2 Kotsiubynskyi str., Chernivtsi

ORCID: 0000-0002-1357-4842

l.makoviychuk@chnu.edu.ua

This article explores the symbolism of gender roles in German-language works of Western Ukraine in the 19th century, revealing a rich cultural context that reflects social norms and perceptions of men and women of that time. Using symbols and metaphors, authors convey the traditional gender stereotypes that were prevalent in society at that time. Based on an analysis of selected quotes from works by Joseph Roth, Leopold von Sacher-Masoch, Ida von Hahn-Hahn, Karl Emil Franzos, Stefan Zweig, Hermann Hesse, Thomas Mann, Arthur Schnitzler, and Alfred Döblin, the article shows how these symbols were used to reinforce or criticize traditional gender roles.

An analysis of the selected quotes reveals that female characters were often depicted through symbols of tenderness, beauty, and inner strength. For instance, quotes from the works of Joseph Roth and Thomas Mann emphasize the perception of women as bearers of warmth, softness, and charm. Meanwhile, quotes from the works of Stefan Zweig and Alfred Döblin demonstrate that women were perceived not only as delicate beings but also as strong individuals capable of inner strength and self-expression. These symbols indicate the complexity and multifaceted nature of female images in the literature of that time.

Male characters, on the other hand, were associated with power, resilience, and inner harmony. Quotes from the works of Leopold von Sacher-Masoch and Hermann Hesse reflect traditional views of masculinity as unyielding strength and leadership. Images of the heart as a stone in the waves or male authority based on inner confidence underscore the idea that men should be protectors and pillars of society. These symbols also point to the importance of internal qualities that make men true leaders.

At the same time, some works contain elements of criticism of existing gender stereotypes and attempts to rethink the role of women in society. For example, a quote from the novel by Ida von Hahn-Hahn emphasizes women's desire for freedom and self-expression, indicating the presence of alternative views on gender roles and aspirations for change. This highlights the importance of literature as a means of understanding and criticizing the social and cultural processes that influenced the formation of gender roles in the society of that time.

The article also provides recommendations for further research and educational programs aimed at understanding gender stereotypes and their impact on modern society. Using interdisciplinary approaches, including historical, sociological, and cultural analysis, will allow for a deeper understanding of the roots of stereotypes and their impact on contemporary society. This research is an important step toward a deeper understanding of the role of literature in shaping and reinforcing gender perceptions and indicates the need for critical analysis of contemporary literature to identify new trends in the depiction of gender roles.

Key words: *gender roles, German-language literature, stereotypes, symbolism, Western Ukraine, 19th century.*

Постановка проблеми. У сучасному науковому дискурсі питанням гендерних ролей і стереотипів належить центральне місце, оскільки вони значно впливають на соціальні структури та культурні процеси. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень у цій галузі, значна частина уваги залишається сфокусованою на сучасних реаліях, залишає історичні контексти не досить вивченими. Зокрема, не досить дослідженим залишається вплив літератури XIX ст. на формування та закріплення гендерних уявлень у суспільстві Західної України.

Література Західної України XIX ст., написана німецькою мовою, є цінним джерелом для розуміння тогочасних соціальних норм і гендерних ролей. За допомогою символів і метафор автори тих часів передавали традиційні стереотипи про чоловіків і жінок, які були поширені в суспільстві. Проте в літературі цього періоду також можна знайти елементи критики наявних стереотипів і прагнення до змін. Це робить вивчення цієї літератури надзвичайно актуальним для розуміння історичних витоків сучасних гендерних уявлень.

Основна проблема, яку досліджено в цій статті, полягає у виявленні та проведеному аналізі символіки гендерних ролей у німецькомовних творах Західної України XIX ст. Маємо на меті дослідити, як автори того часу використовували символи та метафори для підкріплення або критики традиційних гендерних

ролей, а також вплив цих літературних прийомів на формування суспільних уявлень про чоловіків і жінок. Аналіз вибраних цитат із творів таких авторів, як Йозеф Рот, Леопольд фон Захер-Мазох, Іда фон Ган-Ган, Карл Еміль Француз, інших, дозволить глибше зрозуміти, як гендерні ролі відображалися й інтерпретувалися в різних літературних жанрах.

Метою статті є виявлення та проведення аналізу символіки гендерних ролей у німецькомовних творах Західної України XIX ст. Зокрема, маємо на меті дослідити, як автори того часу використовували символи та метафори для підкріплення або критики традиційних гендерних ролей, як ці літературні прийоми впливали на формування суспільних уявлень про чоловіків і жінок. Аналіз вибраних цитат із творів таких авторів, як Йозеф Рот, Леопольд фон Захер-Мазох, Іда фон Ган-Ган, Карл Еміль Француз, інших, дозволить глибше зрозуміти, як гендерні ролі відображалися й інтерпретувалися в різних літературних жанрах. Окрім того, прагнемо виявити елементи критики традиційних гендерних стереотипів і прагнення до змін, що містилися в літературних творах, що підкреслює важливість літератури як засобу для розуміння соціальних і культурних процесів, які впливали на формування гендерних ролей у суспільстві того часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. XIX ст. було періодом значних змін у Західній Україні, яка тоді була частиною Австрійської імперії. Соціально-економічні перетворення, реформи та національно-визвольні рухи впливали на культурне та літературне життя регіону. Німецька мова, як офіційна мова Австрійської імперії, широко використовувалася в літературі, що сприяло формуванню унікального літературного контексту [3; 4].

У цей період література активно відображала традиційні гендерні ролі та стереотипи. Жінки часто зображувалися як символи домашнього затишку, ніжності та турботи, тоді як чоловіки асоціювалися із силою, владою та лідерством. Ці уявлення знайшли своє відображення у творчості німецькомовних письменників Західної України, як-от Йозеф Рот, Леопольд фон Захер-Мазох, Іда фон Ган-Ган і Карл Еміль Француз [1; 3].

Література того часу охоплювала широке коло тем: соціальні та політичні питання, любов і сімейні стосунки, боротьбу за права та рівність. Письменники використовували символи та метафори для відображення й інтерпретації цих тем. Наприклад, образи ніжності, внутрішньої сили та прагнення до свободи часто асоціювалися із жіночими персонажами, тоді як чоловіки зображувалися як захисники, володарі та носії влади [4]. Соціальні та культурні зміни, що відбувалися в XIX ст., впливали на літературне життя Західної України. Письменники відображали у своїх творах актуальні питання та проблеми, що хвилювали суспільство. Наприклад, тема боротьби за національні права та соціальну справедливість часто перепліталася з питаннями гендерної рівності та ролей у суспільстві [4]. У літературі Західної України XIX ст. можна виділити кілька основних течій і стилів, як-от романтизм, реалізм і натуралізм. Кожна із цих течій по-своєму відображала гендерні ролі та стереотипи. Романтизм підкреслював ідеалізовані

образи чоловіків і жінок, тоді як реалізм і натуралізм привертали увагу до реальних соціальних і культурних умов, у яких жили люди [2].

Дослідження літератури XIX ст. дозволяє глибше зрозуміти гендерні ролі та їх відображення в культурному контексті Західної України. Використання символів і метафор у творах того часу підкреслює важливість літератури як засобу формування та підкріплення соціальних уявлень про гендер. Цей огляд допоможе краще зрозуміти контекст і значення досліджуваних цитат у межах наукової статті [1; 3].

У статті представлено аналіз вибраних цитат із німецькомовних творів XIX ст., які відображають гендерні ролі та стереотипи. Кожна цитата супроводжується поясненням її символічного значення в контексті досліджуваної теми.

Цитата з роману “Radetzkmarsch” Йозефа Рота: *“Ihr Blick war wie ein sanfter Abendstrahl, der durch das Fenster drang und alles mit seiner Sanftheit umarmte”* [10, с. 34]. Ця цитата підкреслює символіку ніжності та жіночності, асоційованої із жіночими персонажами в романі. Промені вечірнього сонця, що проникають крізь вікно, символізують теплоту та м’якість, які часто приписуються жінкам. Такий образ підтримує традиційні уявлення про жінок як носіїв ніжності та турботи. Важливо зазначити, що цей символ також відображає внутрішню силу, яку жінки можуть випромінювати, впливати на оточення своєю добротою та співчуттям.

Цитата з новели “Venus im Pelz” Леопольда фон Захер-Мазоха: *“Die männliche Macht liegt nicht in der Stärke, sondern in der ruhigen Zuversicht und Erhabenheit, die ihn zum wahren Herrn seiner Umgebung macht”* [11, с. 57]. Ця цитата відображає традиційні уявлення про маскуліність і владу чоловіків [1; 4]. За допомогою символіки спокійної впевненості та величавості Л. фон Захер-Мазох підкреслює, що справжня чоловіча сила полягає не лише у фізичній потужності, але й у внутрішній стабільності та впевненості. Це підтверджує стереотипні уявлення про чоловіків як лідерів і володарів свого оточення. Такий підхід до зображення чоловіків демонструє важливість внутрішніх якостей, які роблять їх справжніми лідерами.

Цитата з роману “Die Ertrunkene” Іди фон Ган-Ган: *“Sie stand am Ufer des Flusses, ihre Augen blickten in die Ferne, wo die Horizonte Freiheit versprachen, nach der sie sich so sehr sehnte”* [7, с. 78]. Ця цитата символізує прагнення жінок до свободи та самовираження. Образ жінки, що стоїть на березі річки й дивиться вдалечінь, де горизонти обіцяють свободу, відображає бажання жінок вийти за межі традиційних гендерних ролей і знайти своє місце у світі. Цей символ підкреслює внутрішню силу та рішучість жінок у боротьбі за свої права та рівність. Він також вказує на важливість особистої свободи та прагнення до самореалізації, що було актуальним у контексті соціальних змін того часу.

Цитата з роману “Jüdische Mädchen” Карла Еміля Францоza: *“Ihr Lachen klang wie ein fröhliches Frühlingsglöckchen, das allen um sie herum Freude brachte”* [6, с. 45]. Ця цитата символізує жіночність і радість, асоційовані з образом жінки у творі. Образ весняного дзвіночка, що приносить радість усім навколо, підкреслює позитивні якості, які часто приписуються жінкам, як-от життєрадісність і здатність приносити радість іншим. Це створює образ жінки як носія позитивної

енергії та гармонії. Водночас цей символ може вказувати на роль жінок у підтримці психологічного й емоційного комфорту в суспільстві.

Цитата з роману “Das goldene Wein” Стефана Цвайга: *“Ihre Augen funkelten wie Sterne in einer kalten Winternacht, und in diesem Blick lag eine Kraft, die alles durchdringen konnte”* [13, с. 112]. Ця цитата символізує жіночу силу та внутрішню міць. Образ очей, що сяють як зірки в холодній ночі, підкреслює силу та впевненість, яку може випромінювати жінка. Вона показує, що жіноча сила часто прихована, але глибока та здатна проникати в самі серця. Такий образ підтримує уявлення про жінок не тільки як про ніжних створінь, але і як про сильних і вольових осіб. Це доповнює загальну картину жіночності в літературі, підкреслює її багатогранність.

Цитата з новели “Verlorene Seelen” Германа Гессе: *“Sein Herz war wie ein Fels in der Brandung, unerschütterlich und stark, bereit, jede Welle zu brechen”* [8, с. 89]. Ця цитата відображає традиційні уявлення про маскуліність як непорушну силу. Образ серця як каменю у хвилях символізує стійкість і непохитність, що асоціюються із чоловіками. Це підкреслює уявлення про чоловіків як захисників і опору. Такий образ доповнює загальну картину маскуліності, де фізична та моральна сила є ключовими характеристиками чоловіків. Це також вказує на важливість чоловіків у підтримці стабільності та безпеки в суспільстві.

Цитата з роману “Der erste Schnee” Томаса Манна: *“Ihre Hände waren sanft wie der erste Schnee, der leise auf die Erde fiel und alles in ein weißes Wunder verwandelte”* [9, с. 43]. Ця цитата символізує ніжність і чистоту, асоційовану із жіночими персонажами. Образ перших сніжинок, що тихо падають на землю, підкреслює крихкість і красу, які часто приписуються жінкам. Це створює образ жіночності, яка приносить мир і чарівність у світ. Водночас цей символ може вказувати на жіночу здатність перетворювати навколишнє середовище, вносити в нього гармонію та красу.

Цитата з новели “Die Geheimnisse des alten Hauses” Артура Шніцлера: *“In seinen Augen lag eine Wildheit, die nur die Natur hervorbringen konnte, und eine Ruhe, die aus dem tiefsten Inneren kam”* [12, с. 76]. Ця цитата відображає подвійність маскуліності – дику природу і внутрішній спокій. Образ очей, які поєднують дику силу та внутрішній спокій, підкреслює багатогранність чоловіків. Це показує, що чоловіки можуть бути водночас сильними і спокійними, володіти внутрішньою гармонією. Такий образ доповнює уявлення про маскуліність, у якій сила та спокій взаємодіють, створюють повноцінну особистість.

Цитата з роману “Der Spiegel der Seele” Альфреда Дьобліна: *“Sie war wie ein Spiegel, der die Welt um sich herum reflektierte, doch dabei nie ihre eigene Schönheit verlor”* [5, с. 104]. Ця цитата символізує здатність жінок відображати світ і зберігати власну красу. Образ дзеркала, що відбиває навколишній світ, підкреслює чутливість і сприйнятливність жінок, але водночас вони зберігають власну неповторність. Це підтримує уявлення про жінок як тих, хто вміє бачити та розуміти інших, зберігати водночас власну індивідуальність. Такий символ підкреслює унікальність кожної жінки.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Результати аналізу цитат із німецькомовних творів Західної України ХІХ ст. показали, що література того часу активно використовувала символіку для відображення гендерних ролей. Жіночі персонажі часто зображувалися через символи ніжності, краси, внутрішньої сили. Наприклад, цитати із творів Йозефа Рота та Томаса Манна підкреслюють традиційні уявлення про жінок як носіїв тепла, м'якості та чарівності. Це свідчить про те, що жінки сприймалися як джерело емоційного комфорту та гармонії, а їхня сила часто приховувалася під зовнішньою ніжністю. Чоловічі ж персонажі, навпаки, асоціювалися із владою, стійкістю та внутрішньою гармонією. Цитати із творів Леопольда фон Захер-Мазоха та Германа Гессе відображають традиційні уявлення про маскуліність як непорушну силу та лідерство. Образи серця як каменю у хвилях або чоловічої влади, що ґрунтується на внутрішній упевненості, підкреслюють ідею про те, що чоловіки мають бути захисниками й опорами в суспільстві. Ці символи допомагають краще зрозуміти, як література сприяла формуванню та підтримці гендерних стереотипів.

Загалом, аналіз вибраних цитат дозволяє зробити висновок про те, що символіка гендерних ролей у німецькомовних творах Західної України ХІХ ст. відображає як традиційні уявлення про чоловіків і жінок, так і елементи боротьби за гендерну рівність. Це підкреслює важливість літератури як інструменту для розуміння соціальних і культурних процесів, що впливали на формування гендерних ролей у суспільстві того часу.

Рекомендується продовжувати дослідження символіки гендерних ролей у літературі різних періодів і регіонів. Це допоможе виявити зміни у сприйнятті гендерних ролей, їх відображення в культурному контексті. Зокрема, цікаво було б порівняти символіку гендерних ролей у літературі Західної України з іншими регіонами Європи. Варто використовувати міждисциплінарні підходи, що включають історичний, соціологічний і культурний аналіз для глибшого розуміння гендерних ролей у літературі. Це дозволить виявити корені стереотипів, зрозуміти їхній вплив на сучасне суспільство. Важливо проводити критичний аналіз сучасної літератури для виявлення нових тенденцій у зображенні гендерних ролей. Це дозволить побачити, як сучасні письменники переосмислюють традиційні уявлення про чоловіків і жінок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беленчук С., Тавровецька Н. Вплив гендерних стереотипів на психологічне благополуччя жінок. *Український психологічний журнал*. 2021. Т. 29. № 2. С. 56–72.
2. Вербець В. Гендерна соціологія. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. 2020. Т. 15. № 4. С. 85–97.
3. Гришко В., Лівчук С. Історичні передумови формування гендерної нерівності в суспільстві. *Журнал соціальних наук*. 2019. Т. 45. № 3. С. 141–145.

4. Маковійчук Л. Лінгвокультурні концепти MANN та FRAU у творах німецькомовних письменників Західної України XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. філол наук : 10.02.04. Київ, 2015. 20 с.
5. Döblin A. *Der Spiegel der Seele*. Verlag Fischer. 1920. 295 S.
6. Franzos K.E. *Jüdische Mädchen*. Verlag Duncker & Humblot. 1887. 298 S.
7. Hahn-Hahn I. von. *Die Ertrunkene*. Verlag der Königlichen Geheimen Ober-Hofbuchdruckerei. 1846. 412 S.
8. Hesse H. *Verlorene Seelen*. Verlag Suhrkamp. 1919. 290 S.
9. Mann T. *Der erste Schnee*. Verlag Fischer. 1903. 270 S.
10. Roth J. *Radetzkymarsch*. Verlag Kiepenheuer & Witsch. 1932.
11. Sacher-Masoch L. von. *Venus im Pelz*. Verlag Georg Müller. 1870. 256 S.
12. Schnitzler A. *Die Geheimnisse des alten Hauses*. Verlag Fischer. 1908. 220 S.
13. Zweig S. *Das goldene Wein*. Verlag Fischer. 1935. 310 S.

REFERENCES

1. Belenchuk, S., & Tavrovetska, N. (2021). Vplyv hendernykh stereotypiv na psykholohichne blahopoluchchia zhinok [Influence of gender stereotypes on women's psychological well-being]. *Ukrainskyi Psykholohichnyi Zhurnal*. 29 (2). P. 56–72 [in Ukrainian].
2. Verbets, V. (2020). Henderna sotsiolohiya [Gender sociology]. *Kyivskyi Natsionalnyi Universytet im. Tarasa Shevchenka*. 15 (4). P. 85–97 [in Ukrainian].
3. Hryshko, V., & Livchuk, S. (2019). Istorychni peredumovy formuvannia hendernoi nerivnosti u suspilstvi [Historical prerequisites for the formation of gender inequality in society]. *Zhurnal Sotsialnykh Nauk*. 45 (3). P. 141–145 [in Ukrainian].
4. Makoviiuk, L. (2015). Lnhvokulturni kontsepty MANN ta FRAU u tvorakh nimetskomovnykh pysmennykiv Zakhidnoi Ukrainy XIX – pochatku XX st.: avtoref. dys. ... k-ta filol nauk: 10.02.04 [Linguocultural concepts MANN and FRAU in the works of German-speaking writers of Western Ukraine of the XIX – early XX centuries: Abstract of dissertation for the degree of candidate of philological sciences: 10.02.04]. Kyiv. 20 p.
5. Döblin, A. (1920). *Der Spiegel der Seele*. Verlag Fischer [in German].
6. Franzos, K.E. (1887). *Jüdische Mädchen*. Verlag Duncker & Humblot [in German].
7. Hahn-Hahn, I. von. (1846). *Die Ertrunkene*. Verlag der Königlichen Geheimen Ober-Hofbuchdruckerei [in German].
8. Hesse, H. (1919). *Verlorene Seelen*. Verlag Suhrkamp [in German].
9. Mann, T. (1903). *Der erste Schnee*. Verlag Fischer [in German].
10. Roth, J. (1932). *Radetzkymarsch*. Verlag Kiepenheuer & Witsch [in German].
11. Sacher-Masoch, L. von. (1870). *Venus im Pelz*. Verlag Georg Müller [in German].
12. Schnitzler, A. (1908). *Die Geheimnisse des alten Hauses*. Verlag Fischer [in German].
13. Zweig, S. (1935). *Das goldene Wein*. Verlag Fischer [in German].